

Zoran Janjetović

DUHOVNI PROFIL VOJVODANSKIH ŠVABA

***Apstrakt:** Rad govori o razvoju duhovnih osobina vojvođanskih Nemaca u vremenskom rasponu od oko dva ipo veka koliko su pripadnici te nacionalne grupe živeli na prostoru Vojvodine. Rad pokušava da prikaže kako one duhovne osobine koje su ostale stalne, tako i one koje su se tokom vremena menjale, pokušavajući da ukaže na uzroke tih promena.*

Za vojvođanske Nemce, za koje se posle Prvog svetskog rata uvrežio naziv Podunavski Švabe, mi ćemo zbog kratkoće, ali i zbog navike njihovih nekadašnjih srpskih, mađarskih i rumunskih komšija, (svakako bez ikakve negativne konotacije koju taj naziv u našem jeziku može da ima), zvati jednostavno Švabe. Doselivši se na prostore koji su kasnije ušli u sastav Autonomne pokrajine Vojvodine, uglavnom tokom XVIII i početkom XIX veka. Oni su sa sobom iz svog starog zavičaja doneli i neke duhovne osobine koje su ih jasno razlikovale od svih drugih etničkih grupa koje su nastanjivale ili su se u to vreme naseljavale na isti prostor. Ove duhovne osobine su Nemce odvajale od drugih narodnosti jasnije i od samog jezika, koji u poliglotskoj Habsburškoj monarhiji nije uvek bio niti najmarkantnija nacionalna osobina, niti najjasnija nacionalna granica. Njihov duhovni profil se naravno tokom vremena menjao, a duhovne osobine Švaba su se pri tom retko poklapale sa duhovnim osobinama njihovih suseda drugih nacionalnosti. Ovaj rad će pokušati da prikaže glavne crte švapskog, pre svega seljačkog,¹ mentaliteta i da ih ukratko uporedi sa duhovnim karakteristikama pripadnika drugih naroda sa istog prostora, (pre svega sa najbrojnijima, Srbima i Mađarima) ne pretendujući ipak na to da da generalizacije koje bi bile oštevažeće za sve pripadnike nacionalnih grupa o kojima će biti reči.

Na opustele predele južne Ugarske sa kojih su krajem XVII i početkom XVIII veka oterani Turci, bečki dvor, ali i brojni feudalc, počinju sa naseljavanjem stanovništva raznih narodnosti. Cilj je bio pre svega privesti zemlju kulturi i povećavanjem broja stanovnika, povećati poreske prihode.² Za ostvarivanje ovakvih, pre svega ekonomskih ciljeva, najpogodniji su bili nemački seljaci iz zapadne i jugozapadne Nemačke. Njih su vladajući krugovi smatrali za pouzdane, lojalne i valjane u ekonomskom pogledu.³ S druge strane, prilike u delovima Nemačke odakle su kolonisti dolazili su bile takve da su kod tamošnjeg

¹ Izmedju dva svetska rata 84% jugoslovenskih Nemaca je živelo na selu, a od tog broja 65% se bavilo zemljoradnjom. Pored toga, 30% gradskog nemačkog stanovništva se takodje bavilo zemljoradnjom. Ovi procenti zemljoradničkog stanovništva su svakako bili i nešto veći kad su u pitanju Švabe koji su tradicionalno bili manje urbanizovani od na pr. Nemaca u Sloveniji. (Hans-Ulrich Wehler, Nationalitaetenpolitik in Jugoslawien. die deutsche minderheit 1918-1978, Goettingen 1980, str. 18.)

² Geza C. Paikert, The Danube Swabians. German Populations in Hungary, Rumania and Yugoslavia and Hitler's Impact on their Patterns, The Hague 1967, str. 16; Sonja Jordan, Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert, Muenchen 1967, str. 21.

³ Paikert, n.d., 19; Jordan, n.d., 21.

seljaštva stvarale nezadovoljstvo feudalnim teretima, verskim neslobodama i stalnom ugroženošću od Francuza.⁴

Ljudi su zato bili spremni da lako napuste zavičaj i odu u svet u potrazi za boljim životom. Činjenica da su teritorije Ugarske na koje su se selili bile pod vlašću istog, nemačkog, cara, olakšavala im je da donesu veliku odluku o seobi. Treba pretpostaviti da se selio pre svega onaj soj ljudi koji je bio spreman da ostavi zavičaj i da se uhvati u koštac sa svim teškoćama koje donosi život u tuđini. Ovu pokretljivost švapski kolonisti su sačuvali i kasnije. Uvek spremni da se presele tamo gde su očekivali veći prosperitet, oni su se zavisno od prilike selili iz Bačke i Banata u Srem i Slavoniju u potrazi za jeftinijom zemljom⁵, ili kasnije iz novog zavičaja u prekomorske zemlje u potrazi za poslom.⁶ Pri tome su ekonomski razlozi bili odlučujući - kako za doseljavanje iz Nemačke, tako i za iseljavanje u prekomorje krajem XIX i prvih decenija XX veka.⁷

Jedan srpski posmatrač je 1940. godine zabeležio da kod Nemaca u Vojvodini nema onog sentimentalnog vezivanja za zemlju kakvo se opaža kod Mađara i Slovena: za njega je zemlja pre svega izvor prihoda i on lako menja jedan posed za drugi, unosniji.⁸ Ovo pak ne znači da i Švabe nisu bili sentimentalno vezani za zavičaj. Naprotiv, bezbrojne zavičajne knjige nastale uglavnom posle nestanka Nemaca sa prostora Vojvodine posle Drugog svetskog rata, svedoče o suprotnom. Razlika je bila s jedne strane u odnosu prema zemlji kao sredstvu za izdržavanje, i s druge u većoj pokretljivosti Švaba u odnosu na druge nacionalne grupe. Otišavši daleko od zavičaja, Švabe ga ipak nisu napuštali u svojim srcima, ali su oni radi materijalnog napretka ipak bili spremniji od pripadnika drugih narodnosti da se odluče na uvek teško napuštanje rodnog kraja.

Ovime smo već dotakli osobinu Švaba koju je većina posmatrača smatrala za njihovu glavnu karakteristiku. Reč je o njihovom čuvenom "materijalizmu" koji je upadao u oči utoliko više što je često nedostajao njihovim ne-nemačkim sugrađanima.⁹ Ovog materijalizma su bili svesni i sami Švabe.¹⁰ Slobodno možemo reći da je većina ostalih osobina vojvođanskih Nemaca samo izvedena iz njihovog "materijalizma". Ova njihova osobina je često karakteristična za koloniste koji iz rodnog kraja kreću u potrazi za boljim životom. Činjenica da je većina kolonista bila iz siromašnih slojeva, jačala je njihovu ekonomsku motivaciju.¹¹ Već to ih je predodređivalo za bavljenje pre svega materijalnim stvarima, pogotovo pošto su morali da privode civilizaciji zemlju zapustelu tokom 150 godina turske vladavine. Svakodnevna borba sa prirodom i često nesklonom okolinom ostavljali su malo snage i vremena za razvoj čisto duhovnih vrednosti. Kad su duhovne aktivnosti bile u pitanju, oni su obično bili spremni da se posvete onima koje su im pomagale u njihovoj privrednoj aktivnosti. Takva je na primer bila težnja onih koji su bili upućeni na šire tržište da nauče

⁴ Felix Milleker, *Geschichte der koeniglichen Freistadt Werschetz I*, Budapest 1886, str. 88.

⁵ Radoslav Marković, *Pravoslavna srpska parohija u Indjiji 1900*, Sremski Karlovci 1902, str. 7; Valentin Oberkersch, *Die Deutschen in Syrmium, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Geschichte einer deutschen Volksgruppe in Suedosteuropa*, Stuttgart 1989, str. 40-44.

⁶ Goran Simović, *Jugoslovenski iseljenici na američkom kontinentu između dva svetska rata* (diplomski rad u rukopisu), Filozofski fakultet, Beograd 1997, str. 29, 126, 137, 159; Andreas Dammang, *Die deutsche Landwirtschaft im Banat und in der Batscka*, novi Sad 193, 55.

⁷ Goran Nikolić, *Društvena obeležja nemačke nacionalne manjine u Vojvodini u periodu 1918-1929. godine* (magistarski rad u rukopisu), Pravni fakultet, Novi Sad 1992, str. 81.

⁸ Arhiv Vojno-istorijskog instituta (dalje: AVII), pop. 17, k. 24, f. 3, d. 17; Marković, n.d., 7.

⁹ Hans-Adolf Jacobsen (ur.), Hans Steinacher, *Bundesleiter des VDA 1933-1937. Erinnerungen und Dokumente*, Bopard am Rhein 1970, str. 563; Slavko Stanić, *Švabe u Vojvodini*, Letopis Matice srpske, knj. 330, sv. 1-2, 1931, str. 120; Andreas Dammang, n.d., str. 40-41; Hermann Ruediger, *Die Donauschwaben in der suedslawischen Batscka*, Stuttgart 1931, str. 95, 100; Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti (dalje: ASANU), 14530 XIV 2.

¹⁰ *Deutsches Volksblatt* 18.V 1932.

¹¹ Vladimir Geiger, *Nestanak folksdojčera*, Zagreb 1997, str. 13.

jezik većinskog naroda¹². Videćemo međutim, da je zbog specifičnih uslova koji su preovladavali u Ugarskoj kada je materijalna baza bila postavljena, duhovni razvoj dobrog dela Nemaca je krenuo neočekivanim smerom.

Želja za materijalnim napretkom je rukovala svim aspektima života vojvođanskih Švaba - od rada, preko porodičnog života do političkog opredeljivanja.

Marljivost vojvođanskih Nemaca je postala isto toliko poslovna kao i njihov "materijalizam" iz koga je proisticala.¹³ Ovo je razumljivo ako se ima u vidu to da su Švabe doduše težili napretku, ali isključivo na pošten način.¹⁴ Iz želje za sticanjem Švabe su obično radili najmodernijim metodama¹⁵ i bavili se najunosnijim zanimanjima.¹⁶ Pa ipak, ovo treba posmatrati u kontekstu sredine u kojoj su Švabe delovali - tridesetih godina XX veka, njihove metode poljoprivrede, iako naprednije od načina rada većine njihovih srpskih i mađarskih suseda, bile su već zastarele i nedovoljno racionalne prema standardima koji su tada preovladavali u razvijenom delu Evrope.¹⁷ To pokazuje da se živeći u relativno zaostaloj sredini ni Švabe nisu mogli opreti relativnom tehničkom zaostajanju.

Posledica želje za materijalnim sticanjem je uz marljivost bila i takođe poslovna štedljivost koju njihovi ne-nemački komšije, koji su obično bili mnogo manje obazrivi pri trošenju, često nisu znali da razlikuju od škrtosti.¹⁸ Ono po čemu su se vojvođanski Nemci već na prvi pogled razlikovali od svojih suseda bila je skromnost u odevanju koja je bila najvidljiviji znak njihove štedljivosti.¹⁹ Njihova štedljivost je posebno dolazila do izražaja kad je trebalo odvojiti novac za duhovne namene, za kojima su Švabe imali malo potrebe i još manje vremena.²⁰ Ovo je posebno važilo u etnički mešovitim naseljima gde su Nemci učestvovali u žestokoj ekonomskoj utakmici sa komšijama drugih nacionalnosti.²¹ Ovakav stav prema izdacima za potrebe duha je bio jedan od uzroka koji su doprineli zamiranju nemačkog školstva u Ugarskoj i njegovoj mađarizaciji.²² Ovaj vid štedljivosti je konstantno otežavao i delovanje *Kulturbunda*, najveće nemačke kulturne organizacije u Jugoslaviji između dva svetska rata.²³

Štedljivost Švaba je našla i svoj, pomalo groteskni, izraz i u njihovim ženidbenim običajima. Dok su se Sloveni ženili u jesen, Nemač se ženio u proleće da ne bi preko zime nepotrebno morao da hrane suprugu, koja onda uz to, baš u vreme poljskih radova ne bi bila

¹² Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), F 66, 7/25; 56/138; ASANU 14530- II9/2.

¹³ Dammang, n.d., 48, 58; ASANU 14530 XIV 2; Stanić, n.d., 120; Aleksandar M. Stanojlov (ur.), Petrograd, Petrograd 1938, str. 102; AVII, pop. 17, k. 21, f. 7, d. 23; Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), F 37, 58/371; Fridrih Binder, Promemoria, u: Nenad Stefanović (ur.), Jedan svet na Dunavu, Beograd 1997, str. 157; Marković, n.d., 15; Dušan Popović, Srbi u Vojvodini III, Novi Sad 1990, str. 183; Mariann Nagy, Nineteenth Century Hungarian Authors on Hungary's Ethnic Minorities, u: Laszlo Kontler (ur.), Pride and Prejudice. National Stereotypes in 19th and 20th Century Europe East to West, Budapest 1995, str. 35; Theodor Grentrup, Das Deutschtum an der mittleren Donau in Rumänien und Jugoslawien. Unter besonderer Berücksichtigung seiner kulturellen Lebensbedingungen, Muenster in Westfalen 1930, str. 22.

¹⁴ Stefanović, n.d., 157; Dammang, n.d., 40-41; Stanić, n.d., 122.

¹⁵ AVII, pop. 17, k. 21, f. 7, d. 23; Stanojlov, n.d., 102.

¹⁶ Stanić, n.d., 118; Popović, n.d., 183; Paikert, n.d., 33.

¹⁷ Branimir Altgayer, Elaborat o njemačkoj narodnoj skupini, I dio, 1947. (AVII, nemačka arhiva, k. 40-D, f. 3, d. 1.); Pančevoer Post 25. XII 1932.

¹⁸ Stanojlov, n.d., 102; Marković, n.d., 34; Grentrup, n.d., 25; AJ, F 37, 58/371; Dammang, n.d., 41; Popović, n.d., 183.

¹⁹ Marković, n.d., 34.

²⁰ Grentrup, n.d., 25-26.

²¹ Ruediger, n.d., 46.

²² Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije. (dalje: SB NS) Redovan saziv za 1932/33. godinu, knj. III, Beograd 1933, str. 66.

²³ Deutsches Volksblatt 25.XI 1931; AJ, F 66 (pov.), 70/183; AVII, pop. 17, k. 21, f. 3, d. 24.

sposobna da radi zbog trudnoće. Dok su se Sloveni ženili u doba najvećeg obilja plodova²⁴, Švabe su svadbu proslavljali od onoga što bi preostalo od zime.²⁵

U vezi sa materijalizmom i štedljivošću je bila i tendencija koja se javila krajem XIX i početkom XX veka da se ima samo po jedno ili najviše dva deteta.²⁶ Ona se sve više širila a bila je uslovljena željom za boljim životom kao i težnjom da se posed ne rasparčava već akumulira. Pored toga, raspoložive zemlje je bilo sve manje, tako da se problem viška stanovništva morao rešavati ograničavanjem broja dece i iseljavanjem u prekomorske zemlje, budući da još nedovoljno razvijena industrija nije mogla da apsorbuje mlađe sinove koji obično nisu nasleđivali posed. Tendencija za ograničavanjem potomstva se nije svuda podjednako brzo širila, ali je ipak bivala sve rasprostranjenija posebno u imućnijim naseljima i porodicama. Ona je bila i svojevrsno obeležje modernizacije. Kao i u mnogo čemu drugom, Nemci su i ovde prednjačili u uvođenju novih trendova koji su se postepeno širili i na ostalo stanovništvo.

Bilo bi međutim pogrešno smatrati Švabe za nekakve askete, ili cicije. Njihovo gomilanje materijalnih dobara nije bilo samo sebi svrha već je bilo u funkciji obezbeđivanja udobnijeg i sugurnijeg života s jedne, i većeg društvenog ugleda s druge strane. Švaba je svoj imetak rado ulagao u kupovinu zemlje, ali i izgradnju i opremanje lepih kuća.²⁷ Pri tome se Švaba izuzetno nerado zaduživao, i to isključivo radi kupovine zemlje, a nju je kupovao tek kad bi sakupio sav potreban novac, ili bi samo izuzetno uzimao mali zajam da dopuni potrebnu sumu.²⁸ Nemačka naselja, ili delovi naselja u kojima su živeli Nemci su se uvek već na prvi pogled svojom čistoćom, urednošću, i lepim kućama razlikovali od naselja drugih nacionalnosti.²⁹ Ovo nije samo odražavalo srazmerno veću imućnost Švaba već i njihov smisao za red i čistoću. Bolje materijalno stanje im je takođe omogućavalo i da jedu i piju bolje od drugih, ali za razliku od pripadnika drugih nacionalnosti, uvek umereno.³⁰ Na hrani Švabe nisu štedeli, ali nisu ni preterivali. Jeli su onoliko koliko je to zahtevao teški rad u polju.³¹ Vojvođanski Nemci su više polagali i na higijenu od svojih komšija.³²

Pa ipak, dvadesetih i tridesetih godina XX veka, kod imućnih Švaba je ojačala želja za luksuzom i pokazivanjem spoljašnjeg sjaja. Pojavila se sklonost za lepim kolima, a mlada generacija je sve više naginjala profinjenom životu i praćenju mode, koji su sa sobom dakako donosili i povećane troškove.³³ Istovremeno, kod imućnijih se javila sklonost da se glava porodice dosta rano (već sa oko 50 godina) povlači iz aktivnog rada na imanju koje prepušta najstarijem sinu, dok se on sam povlači u neku vrstu rente.³⁴ Opadanje radne gotovosti se videlo i u sve manjoj spremnosti Švaba da traže zaposlenje na tuđim imanjima kao sluge.³⁵ Ove dve pojave jasno pokazuju slabljenje etosa rada i štednje u prvim decenijam XX veka. I dok su one takođe bile svojevrsno obeležje modernosti, gubljenje navika marljivosti i štedljivosti je bilo i u XIX veku, ali su uzroci tada bili težnja da se imitira vladajuća klasa u

²⁴ Marković, n.d., 28.

²⁵ Oberkersch, n.d., 149.

²⁶ Grentrop, n.d., 25; Ruediger, n.d., 45, 90; Dammang, n.d., 43; Vera Milutinović, Srbi i Nemci u Vojvodini, Etnološki pregled, 4, 1962, str. 42.

²⁷ Dammang, n.d., 42; Stanić, n.d., 122.

²⁸ Dammang, n.d., 157.

²⁹ AJ, F 66, 72/195; AVII, pop. 17, k. 76, f. 2, d. 23; Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes (dalje: PA), Abteilung II b, Nationalitaetenfrage, Fremdvoelker in Jugoslawien, Politik 6, Jugoslawien, Bd. 1 i Bd. 2.

³⁰ C.A. Macartney, October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929-1945, I, Edinburgh 1957, str. 15; Ruediger, n.d., 66; Jugoslovenski dnevnik 23. IX 1933.

³¹ Dammang, n.d., 42; Marković, n.d., 18.

³² AJ, F 37, 70/419; Stanić, n.d., 123.

³³ Dammang, n.d., 42, 153.

³⁴ Dammang, n.d., 46; Stanić, n.d., 123.

³⁵ Dammang, n.d., 151; Stanić, n.d., 127.

Ugarskoj koja je bila izrazito parazitska. Pored ovoga, tridesetih godina uz slabljenje radnog morala stariji i trezveniji su zapažali i povećanu raspuštenost omladine, pre svega one u *Kulturbundu*.³⁶ Međutim, budući da je to najčešće mišljenje koje stariji imaju o mladima, verovatno ga treba uzeti sa dozom rezerve.

Pored razumljive želje za udobnijim i sigurnijim životom, Švabe je u njihovoj aktivnosti takođe pokretala i sasvim ljudska želja za društvenim ugledom. Budući da su vojvođanski Nemci bili mahom zemljoradnici, veličina ugleda je bila srazmerna pre svega veličini zemljoposeda.³⁷ Po jednom srpskom posmatraču, među njima za najpametnijeg se smatrao onaj koji je imao najviše zemlje i on je bio predodređen za vođu zajednice.³⁸ To je bio jedan od razloga što su Nemci težili gomilanju materijalnih dobara, kao i vrlo strogoj klasnoj podeli među njima. Ona se ogledala u odvojenim sastajalištima, zabavama, bračnim vezama itd.³⁹ Drugim rečima, u socijalnim pitanjima švapski seljaci su pokazivali konzervativizam koji je ponekad išao do krajnosti.⁴⁰ U ovome, kao i u mnogo čemu drugom, katolici (a oni su činili skoro 4/5 jugoslovenskih Nemaca) su bili konzervativniji od protestanata.⁴¹

Iz svega ovoga proizilazili su individualizam i izolacionizam: Švaba je bio zakleti individualista⁴², a njegovo selo mu je bilo čitav svet.⁴³ Švapska sela su do dvadesetih i tridesetih godina ovog veka postojala zasebno, sa malo veza sa susednim nemačkim i nenemačkim selima, iako su naravno postojala i mnoga nacionalno mešovita.⁴⁴ Preterani individualizam je otežavao rešavanje pojedinih komunalnih problema i ekonomsko udruživanje nepoverljivih švapskih seljaka.⁴⁵ Ovaj individualizam je počeo da biva prevazilažen tek između dva svetska rata pod uticajem novog položaja u mladoj južnoslovenskoj državi, ekonomske nužde i buđenja nacionalne svesti.⁴⁶

Izolacionizam, spojen sa željom za društvenim uspehom, je međutim bio još opasniji jer je tokom XIX veka otvorio vrata mađarizaciji koja je progutala priličan deo ugarskih Nemaca. Izolovane seoske zajednice bez čvršće međusobne veze nisu mogle izgraditi zajedničku svest o pripadnosti jednom narodu. Time su Švabe pojedinci, ali i mnoga njihova naselja, postali relativno lak plen mađarizacije.⁴⁷ Bilo bi međutim pogrešno proces mađarizacije smatrati za čist produkt nasilnih mera vlasti. On nipošto nije bio samo to, iako su naravno i prinudne mere, pre svega na polju prosvete, učinile svoje.⁴⁸ Nemce u Ugarskoj nigde nisu lepo primali, tako da je to bio razlog da oni koji su težili usponu na socijalnoj lestvici budu spremni da se odreknu svoje nacionalnosti zarad društvenog uspeha.⁴⁹ Ovaj proces je prvo zahvatio nemačko građanstvo koje je, bez prinude, do Nagodbe 1867. gotovo potpuno nestalo (sa izuzetkom rubnih područja) pretopivši se u Mađare.⁵⁰

³⁶ AJ, F 38, 7/27.

³⁷ Dammang, n.d., 52.

³⁸ ASANU 14530 XIV 2.

³⁹ Muenchner neuste Nachrichten 6. XII 1935; Grentrup, n.d., 24; Ruediger, n.d., 51, 93.

⁴⁰ AVII, pop. 17, k. 21, f. 7, d. 23.

⁴¹ Ruediger, n.d., 55; Altgayer, n.d., 56.

⁴² Stanić, n.d., 121; Ruediger, n.d., 50; Dammang, n.d., 41.

⁴³ Nova Evropa 2. XII 1920.

⁴⁴ Grentrup, n.d., 23; Paikert, n.d., 88.

⁴⁵ Dammang, n.d., 170-171; Ruediger, n.d., 100.

⁴⁶ Stanić, n.d., 129.

⁴⁷ O mađarizaciji vidi podrobnije: J. Weidlein, *Mađarizacija u Ungarnu*, Schorndorf 1955.

⁴⁸ Vidi o tome: Dimitrije Kirilović, *Pomađarivanje u bivšoj Ugarskoj*, Novi Sad 1935.

⁴⁹ Paikert, n.d., 45; Fritz Valjavec, *Das aelteste Zeugnis fuer das voelkische Erwachen des Donuschwabentum*, u: Fritz Valjavec, *Ausgewahlte Aufsaezte*, Muenchen 1963, str. 211-212.

⁵⁰ Isti, *Das deutsche Buerkertum und die Anfaenge der deutschen Bewegung in Ungarn*, u: *Ausgewahlte Aufsaezte*, 215.

Posle 1867. godine, jedan od glavnih faktora mađarizacije je bila škola koja je švapskoj deci ulivala stid što su Švabe i podučavala ih lažnom sjaju mađarske džentrijske kulture. Škola je spremala decu za uspon u društvu, ali po cenu mađarizacije, a umesto tradicionalnih nemačkih vrednosti - marljivosti i štedljivosti - razvijala je težnju ka rentijerstvu i parazitskom kvazi-plemićkom načinu života.⁵¹ Slične vrednosti je širila i Katolička crkva. Zvanična mađarska ideologija je uspela da očara švapske seljačiće bajkama o mađarskom "viteštvu" i "kulturi", a sujetni roditelji, koji često još nisu znali ni reči mađarski, bili su spremni da podrže društveni uspeh svojih sinova, ne mareći pri tome za gubitak nacionalnog identiteta.⁵² Iz redova ugarskih Nemaca se popunjavala ugarska državna, vojna i crkvena birokratija⁵³, a pri tome su odnarođeni Švabe često postajali ne samo najveći mađarski patrioti,⁵⁴ već često i najgori progonitelji svojih dojučerašnjih sunarodnika.⁵⁵ Nezainteresovanost Švaba za kulturna dobra i njihova ponekad pogrešno usmerena štedljivost koja ih je navela da finansiranje svojih opštinskih škola prepuste mađarskoj državi, (koja je to iskoristila za uvođenje mađarskog jezika umesto nemačkog) ubrzali su i olakšali mađarizaciju.⁵⁶

Počeci nacionalnog buđenja ugarskih Nemaca padaju u poslednju deceniju XIX veka.⁵⁷ Ovaj proces se intenzifikuje posle Prvog svetskog rata tokom koga su Švabe došli u dodir sa trupama iz Nemačke i Austrije, a imali su i prilike da se uvere na koliko velikom prostoru se nemački govori ili bar razume.⁵⁸ Pa ipak, uprkos nacionalnom tlačenju, tokom dugog življenja unutar Kraljevine Ugarske, kod velike većine Švaba se razvio osećaj lojalnosti prema državi Sv. Stefana, tako da su je 1918. samo preko volje i silom prilika napustili.⁵⁹

Iako od 1918. vojvođanski Švabe više nisu živeli u Ugarskoj, Ugarska je još dugo živela u njima, ili u priličnom delu njih. Mađarizacija je ostavila teške posledice lišivši Švabe, uz desetine hiljada odnarođenih, i gotovo cele nacionalne inteligencije.⁶⁰ Ovo je dalje znatno otežalo započeti proces nacionalnog buđenja i organizovanja u novoj državi. Dobar deo vojvođanskih Nemaca, posebno starije generacije, je ostao privržen Mađarskoj i time je dolazio u sukob sa organima vlasti mlade države.⁶¹ Posle više godina rada nacionalnog kulturnog udruženja *Kulturbunda* i života u jugoslovenskoj državi, mnogi Švabe su još uvek

⁵¹ Dammang, n.d., 132-133.

⁵² Freie Stimmen 30. III 1933.

⁵³ Macartney, n.d., 15.

⁵⁴ Nemačkog porekla su bili pisci Ferenc Molnar, Ferenc Herczeg i Ferenc Toldy (Franz Schedel), kompozitor Ferenc Erkel, slikari Mihaly Munkacsy, Jozsef Rippl-Ronai, Lajos Deak-Ebner, arhitekti Miklos Ybl, Oedoen Lechner, Ignac Alpay, istoričar Balint Homan, filozof Gyula Kornis, kardinal Mindszenty, šef madjarskog generalštaba za vreme Drugog svetskog rata general Henrik Werth, dvostruki premijer Sandor Wekerle i mnogi drugi.

⁵⁵ PA, Abteilung II b, Nationalitaetenfrage, Fremdvoelker in Jugoslawien, Politik 6, Jugoslawien, Bd. 3; Macartney, n.d., 17; Altgayer, n.d., 3; Stanić, n.d., 125; Oscar Jaszi, The Dissolution of the Habsburg Monarchy, Chicago 1961, str. 174, 324.

⁵⁶ AJ, F 335, f. 80; SB NS. Redovan saziv za 1932/33, knj. III, Beograd 1933, str. 66.

⁵⁷ O tome vidi: Ingomar Senz, Die nationale Bewegung der ungarlaendischen Deutschen vor dem Ersten Weltkrieg, Muenchen 1971.

⁵⁸ Mathias Annabring, Volksgeschichte der Deutschen in Ungarn, Stuttgart 1954, str. 45; Altgayer, n.d., 5; Lorant Tilkovszky, Zeitgeschichte der Ungarndeutschen seit 1919, Budapest 1991, str. 30; PA, Abteilung II b, Nationalitaetenfrage, Fremdvoelker in Jugoslawien, Politik 6, Jugoslawien, Bd. II 5; Paikert, n.d., 89; Walter Schneefuss, Deutschtum in Sued-Osteuropa, Leipzig 1939, str. 48.

⁵⁹ Wehler, n.d., 26; Mathias Annabring, Volksgeschichte der Donauschwaben in Jugoslawien, Stuttgart 1955, str. 4.

⁶⁰ PA, Abteilung II b, Nationalitaetenfrage, Fremdvoelker in Jugoslawien, Politik 6, Jugoslawien, Bd. 1; Tagespost 4. IX 1920.

⁶¹ AVII, pop. 17, k. 21, f. 2, d. 11; k. 95b, f. 7, d. 13; AJ, F 74, 196/280; F 14, 145/510; 109/413; F 66, 2/5;

bili nacionalno neosvešćeni.⁶² Istovremeno, broj Nemaca koji sem mađarskog nisu znali ni jedan drugi jezik je ostajao znatan još tridesetih godina dvadesetog veka.⁶³ Treba međutim imati na umu da problem preovladavanja mađarskog jezika u Vojvodini još dugo posle nestanka mađarske vlasti, nije bio vezan samo za Nemce.⁶⁴ Posle dvadeset godina života u Jugoslaviji, vojvođanski Nemci su se na izvestan način podelili na stariju generaciju koja je ostala mađarofilna i na mlađu, nacionalno svesniju, koja više nije htela ništa da ima sa Mađarskom. Ovo novo pokolenje je smatralo da je jugoslovenska država, uz sve svoje mane, spasla Švabe od etničke smrti.⁶⁵ Pa ipak, starija generacija je ostala sklona Mađarima i kasnije, a jaz koji je time nastao ostao je da postoji do kraja Drugog svetskog rata.⁶⁶

Paradoksalno je da su simpatije za Mađarsku bile najjača brana širenju nacional-socijalizma tridesetih godina. Otpor koji je nacizmu pružala Rimo-katolička crkva je takođe bio u znatnoj meri ofarban mađarskim bojama. Što se pak nacionalno svesnih tiče, oni su naravno bili skloniji da prihvate nacional-socijalizam, ne toliko iz ideološkog ubeđenja, koliko iz potrebe da se u borbi za nacionalnu afirmaciju nađe oslonac u matičnoj državi, koja je uz to zadivila svet svojim brzim ekonomskim, vojnim i političkim usponom pod vlašću Hitlera.

Pogledajmo sada koji su bili povoljni preduslovi za prihvatanje nacional-socijalizma od dela vojvođanskih Nemaca, kao i koji su bili oni koji su to prihvatanje otežavali.. Prvi, i ideološki možda najznačajniji preduslov, je bio antisemitizam koji su Nemci doneli u XVIII veku iz starog kraja.⁶⁷ On je imao koliko religiozne, toliko i ekonomske korene.⁶⁸ Porast antisemitizma u Austro-Ugarskoj tokom XIX veka naravno nije mimoišao ni vojvođanske Švabe.⁶⁹ Tridesetih godina XX veka, sa dolaskom Hitlera na vlast u nemačkoj i aktivnosti nacističkih misionara među Švabama, došlo je do ponovnog porasta anti-semitizma, koji je svakako bio uslovljen i posledicama velike ekonomske krize.⁷⁰ Uz to, za nacionalno svesne Švabe, Jevreji su bili anatema i time što su bili izraziti eksponenti i propagatori mađarske kulture i nacionalne svesti.⁷¹ Folksdojčerska štampa je u tom periodu otvoreno širila anti-semitsku propagandu.⁷² Anti-semitsko raspoloženje je dostiglo vrhunac za vreme Drugog svetskog rata, kada su pod uslovima okupacije, pale sve ograde i kada je omogućeno da najniži nagoni izađu na površinu.⁷³ Pri tome su tradicionalna apolitičnost i nezainteresovanost za kulturna pitanja olakšavali ideološku indoktrinaciju.⁷⁴ Pored ovoga prilično nepovoljan

⁶² Volksruf 24. XII 1936; Deutsches Volksblatt 6. XII 1931, 22. V 1932.

⁶³ AJ F 335, f. 80; ASANU 14530-II9/2; 14530-XIV1.

⁶⁴ Jugoslovenski dnevnik 21. VII 1933.

⁶⁵ AJ, F 38, 162/309; Jacobsen, n.d., 565; Peter Mementzel, The German Minority in Inter-War Yugoslavia, Nationalities Papers XXI, 2, 1995, str. 139; AVII, pop. 17, k. 527, f. 3, d. 45.

⁶⁶ Josip Mirnić, Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu, novi Sad 1974, str.101.

⁶⁷ Jordan, n.d., 92-93.

⁶⁸ Ruediger, n.d., 91.

⁶⁹ O širenju anti-semitizma u Habsburškoj monarhiji u XIX veku vidi: Peter G. J. Pulzer, the Rise of Political Anti-Semitism in Germany and Austria, London, New York, Sydney 1964.

⁷⁰ AJ, F 38, 7/27; F 37, 13/88; AVII, pop. 17, k. 76, f. 1, d. 11; k. 21, f. 3, d. 24; Altgayer, n.d., 52; Dušan Biber, Nacizam in Nemci v Jugoslaviji, Ljubljana 1966, str. 196.

⁷¹ Iz istih razloga mađarske Jevreje u Vojvodini ni jugoslovenske vlasti nisu gledale lepim okom.

⁷² Branko Bešlin, Nemačka štampa u Vojvodini 1933-1941 (rukopis magistarskog rada), Beograd 1995, str. 57, 74.

⁷³ Petar Kačavenda, Nemci u jugoslaviji 1918-1945, Beograd 1991, str. 34-40; Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji, Beograd 1952; Božidar Ivković, Uništenje Jevreja i pljačka njihove imovine u Banatu 1941-1944, Tokovi revolucije, I, 1967.

⁷⁴ Geiger, n.d., 23.

položaj Nemaca u Jugoslaviji između dva svetska rata takođe je doprineo da deo Švaba bude prijemčiv za sirenski zov nacional-socijalizma.⁷⁵

Ono što je moglo da olakša prihvatanje nacional-socijalizma, ili bar nekih njegovih aspekata, od strane dela vojvođanskih Nemaca bila je i etnička distanca koja je postojala prema drugim narodima, a napose prema tad već “državotvornom narodu”, tj. Srbima. Iako su odnosi Srba i Švaba tokom većeg dela zajedničke istorije bili uglavnom dobrosusedski⁷⁶, zbog kulturnih, verskih, ekonomskih i političkih razlika među njima nije bilo posebne bliskosti.⁷⁷ U uslovima nezadovoljstva položajem nemačke nacionalne manjine i pojačane indoktrinacije, nacionalna distanca je nekad prelazila u nacionalnu netrpeljivost budući da su u novoj državi južnih Slovena Srbi bili “državni narod” i da je na njih zato bilo projektovano nezadovoljstvo postupcima organa vlasti i državnom politikom.⁷⁸

Indoktrinaciju su olakšavali tradicionalna švapska apolitičnost⁷⁹ i disciplinovanost.⁸⁰ Vojvođanski Nemci su tek između svetska dva rata počeli masovnije da politički misle. To se sa dobrim delom njih desilo baš u vreme širenja nacional-socijalizma, tako da su mnogi platili danak političkom neiskustvu isto koliko i nezadovoljavajućem manjinskom položaju. S druge strane, disciplinovanost, koja je svojevrsna varijanta apolitičnosti, ili odsustvo navike da se politički misli svojom glavom, bila je uvek pogodna za prihvatanje totalitarnih ideja, makar na organizacionom, ako ne i na idejnom planu. Kada su nadležni moćnici iz Rajha nametnuli nemačkoj nacionalnoj manjini nove, nacifikovane vođe, većina Švaba je bila spremna da ih po navici sledi. Treba međutim istaći da je bilo i onih koji nisu odobravali nacističke ideje i glajhšaltovanje nemačke nacionalne manjine.⁸¹ Glavni protivnici nacizma su se mogli naći među rimo-katoličkim sveštenstvom, imućnijim konzervativnim ljudima, te pripadnicima starijih, mađarofilskih generacija.

Ovim dolazimo do veoma važnog faktora u duhovnom portretu svakog naroda, a to je religija. Među jugoslovenskim Nemcima po popisu stanovništva iz 1931. godine bilo je 76,7% rimo-katolika, 17,1% luterana, 3,1% kalvinista, 2,0% mojsijevaca i 0,6% pravoslavaca.⁸² Slična je bila i verska struktura Švaba, s tim što je među njima procenat protestanata bio nešto veći. Isprva je naseljavanje bilo dozvoljeno samo katolicima. Protestanti koji su želeli da se nasele, po pravilu su prelazili u katoličanstvo.⁸³ Time su jasno pokazali svoju praktičnu prirodu i preferiranje materijalnih dobara u odnosu na idealističke vrednosti. Videli smo da je ovakav pragmatično-materijalistički način gledanja na život bio odlika većine švapskih kolonista. Kasnije je pravilo o naseljavanju samo katolika u praksi prilično često kršeno, pa je omogućeno naseljavanje i protestantima, ali se pazilo da u jednom naselju žive samo Nemci iste vere.⁸⁴ Razlog ovome je bila duboka verska antipatija između dva dela nemačkog naroda (“*Kirchenvoelker*”) doneta iz starog kraja. Tokom vekova ona nije

⁷⁵ O položaju Nemaca u Jugoslaviji vidi: Wehler, n.d.; Annabring, *Volksgeschichte der Donauschwaben in Jugoslawien*; Josef Volkmar Senz, *Das Schulwesen der Donauschwaben in j Koenigreich Jugoslawien*, Muenchen 1969; Hans Rasimus, *Die deutsche Schulnot im ehemaligen Koenigreich Jugoslawien*, Muenchen 1979; Nikola Gaćeša, *Nemci u agrarnoj reformi i vlasništvu obradivog zemljišta u Vojvodini 1919-1941*, u: Nikola L. Gaćeša, *Radovi iz agrarne istorije i demografije*, Novi Sad 1995.

⁷⁶ vidi o tome: Zoran Janjetović, *Odnosi Srba i Nemaca u Vojvodini (XVIII-XX vek)*, Tokovi istorije 1-2, 1996.

⁷⁷ Marković, n.d., 20, 41,61; Ruediger, n.d., 109; Miloš M. Ratković, *Mramorak. Geografski prikaz sela i bliže okoline*, Zbornik Matice srpske za prirodne nauke, 24, 1962, str. 94; Milutinović, n.d., 42.

⁷⁸ ASANU 14530 XIV 2; AVII, pop. 17, k. 32, f. 1, d. 40.

⁷⁹ Altgayer, n.d., 3; AVII, pop. 17, k. 21, f. 7, d. 23; ASANU 14530 XIV 2.

⁸⁰ AJ, F 37, 52/328; F 336, f. 3; AVII, pop. 17, k. 92, f. 1, d. 43; k. 21, f. 3, d. 24.

⁸¹ AJ, F 38, 7/27; F 71, 3/8.AVII, pop. 17, k. 21, f. 7, d. 23.

⁸² Annabring, *Volksgeschichte der Donauschwaben in Jugoslawien*, 13.

⁸³ Felix Milleker, *Geschichte der koeniglichen Freistadt Werschetz*, Bd. I, Budapest 1886, str. 106.

⁸⁴ Schneefuss, n.d., 26.

ni malo popustila.⁸⁵ Naprotiv, od tridesetih godina ona se čak pojačava.⁸⁶ Uzroke treba tražiti u nacionalnom karakteru Evangeličke crkve, u kojoj su Nemci u Jugoslaviji od početka tridesetih godina XX veka imali svoju nacionalnu instituciju.⁸⁷ Zahvaljujući tome što nisu pripadali univerzalnoj Katoličkoj crkvi, protestantski Švabe su mogli bolje da sačuvaju svoj nacionalni identitet te su sebe smatrali boljim Nemcima od svojih katoličkih sunarodnika koji su često bili pod mađarskim ili hrvatskim uticajem.⁸⁸ To je razlog što se nacizam počeo prvo širiti među nacionalno svesnijim protestantima.⁸⁹ Nacističke ideje je počela da širi i protestantska crkvena štampa.⁹⁰ Ovakav stav Nemačke evangeličke crkve u Jugoslaviji, odražavao je pored više nacionalne svesti protestanata i analognu spremnost Evangeličke crkve u Nemačkoj da podrži Hitlerov režim.⁹¹

Što se katolika tiče, njihova religioznost je tokom vremena doživljavala uspone i padove, zavisno od spoljnih uticaja.⁹² Prvih decenija XX veka religiozni žar je počeo da slabi, što je uostalom bilo u skladu sa sekularističkim tendencijama vremena.⁹³ Ono što je međutim bilo karakteristično za rimo-katoličke Švabe (a oni su bili velika većina) je bila uspavanost nacionalne svesti. Do toga je došlo postavljanjem mađarskih ili mađarizovanih, odnosno hrvatskih ili kroatizovanih sveštenika u švapska sela. Oni su retko radili na buđenju nacionalne svesti. Štaviše, češće su oni bili propagatori mađarske ili hrvatske nacionalne ideje. Pri tome su često novopečeni asimilanti bili najgorljiviji.⁹⁴ Ovo je međutim imalo za posledicu da su se nacionalno svesniji katolici od početka XX veka hladili prema Katoličkoj crkvi.⁹⁵ Na celokupno švapsko katoličko stanovništvo uticaj Crkve je ipak ostao prilično jak. Zbog toga je i otpor prodoru nacional-socijalističkih ideja bio najjači baš u katoličkim naseljima i krajevima.⁹⁶ Kičma ovog otpora je slomljena u proleće 1938.⁹⁷ Do ovoga je došlo zbog razorne propagande iz Rajha kojoj lokalni katolički kler i štampa nisu mogli da pariraju.⁹⁸ Činjenica da je do toga došlo baš 1938. godine, izazvana je opštom radikalizacijom nemačke unutrašnje i spoljne politike koja je nastupila baš u to vreme a koja nije ostala bez odraza ni na stanje unutar nemačkih nacionalnih skupina širom Evrope.⁹⁹ Nacisti su uspeli da pridobiju pre svega inteligenciju i mlade kao i siromašnije, dok su starija generacija i imućniji slojevi ostali mađaronski.

Faktor koji je uz nacionalnu neosvešćenost, mađarofilstvo ili kroatofilstvo i uticaj Katoličke crkve, takođe otežavao prihvatanje nacističkih ideja bila je i regionalna i plemenska

⁸⁵ Altgayer, n.d., 18.

⁸⁶ ASANU 14530- XIV 2.

⁸⁷ Više o Nemačkoj evangeličkoj crkvi u Jugoslaviji vidi: Heinrich Herzog, Die Verfassung der Deutschen Evangelisch- Christlichen Kirche in Jugoslawien, Leipzig 1933; Gerhard May, Quellen zur Geschichte des Protestantismus in Jugoslawien, Zagreb 1933; Georg Wild, Die Deutsche Evangelische Kirche in Jugoslawien 1918-1945, Muenchen 1980.

⁸⁸ Paikert, n.d., 266; Mentzel, n.d., 130.

⁸⁹ AVII, pop. 17,k. 21, f. 3, d. 24; AJ, F 37, 4/30; F 66, 3/6; Altgayer, n.d., 34; Dušan Biber, Britanska diplomatska poročila o nemški manjšini v Jugoslaviji v letih 1933-1945, Prispevki za novejšo zgodovino, XXXV, 1995, str. 97.

⁹⁰ Bešlin, n.d., 206-210.

⁹¹ Richard Grunberger, The 12-Year Reich. A Social History of Nazi Germany, New York 1971, str. 481-501; Robert P. Ericksen, Theologians Under Hitler, New Haven 1985.

⁹² Milleker, n.d., 94, 152, 245.

⁹³ Grentrup, n.d., 26.

⁹⁴ Mentzel, n.d., 130; Grentrup, n.d., 92-94; PA, Abteilung II b Nationalitaetenfrage, Fremdvoelker in Jugoslawien, Politik 6, Jugoslawien, Bd.1 i 5.

⁹⁵ Oberkersch, n.d., 135, 139.

⁹⁶ Mirnić, n.d., 57; Altgayer, n.d., prilog, str. 9.

⁹⁷ Altgayer, n.d., 34.

⁹⁸ Herbert Krimm (ur.), Das Antlitz der Vertriebenen, Stuttgart 1949, str. 187.

⁹⁹ William Shirer, The Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany, London, Sydney 1976, str. 382-393.

razjedinjenost nacionalno svesnih Nemaca u Jugoslaviji koji su se delili na dve osnovne grupe: (Staro-)Austrijance u Sloveniji i Podunavske Švabe u Vojvodini i Slavoniji. Postojala je stalna napetost i antipatija između oholih i borbenih slovenačkih Nemaca, prekaljenih u stogodišnjoj nacionalnoj borbi i nacionalno zaostalijih i miroljubivijih Švaba. Stav Švaba prema Nemcima iz Slovenije (od kojih je nekolicina zauzela vrlo visoke položaje u folksdojčerskim organizacijama) najbolje odslikava pogrdni naziv “kolonijalni oficiri” koji su im Švabe nadenuli.¹⁰⁰ Pored toga ni stapanje samih Švaba koji su poticali iz raznih delova Nemačke i iz raznih plemena nije bilo sasvim završeno. Dok su građani uglavnom bili austrijsko-bavarskog porekla, većina seljaka je bila švapsko-franačko-alemanskog, a uz to između sela i grada nisu postojale dovoljno snažne veze.¹⁰¹

Konačan faktor koji je otežavao istinsko prihvatanje nacističke ideologije od ne mnogo obrazovanih Švaba nesklonih apstraktnom umovanju, je svakako bila i konfuznost same nacističke ideologije.¹⁰² Nacizam se među Nemcima u Vojvodini dopadao istom tipu ljudi kao i u Nemačkoj, i uglavnom iz istih razloga.¹⁰³ Oni koji su ga prihvatili nisu ga usvajali u celini, već samo aspekte koji su odgovarali njihovim shvatanjima i potrebama.¹⁰⁴ Kod većine verovatno i nije bilo u pitanju oduševljenje samom nacional-socijalističkom ideologijom, koju teško da su razumeli, već mnogo više nacionalna euforija jedne neravnopravne nacionalne manjine prema spoljo-političkim uspesima i moći matične zemlje.¹⁰⁵

Okupacija Jugoslavije 1941. godine koja je donela sve već angažovanje folksdojčera za potrebe Hitlerove ratne mašine počela je, sa rastućim brojem žrtava i teškoća, da donosi sve brže otrežnjenje u redovima onih koji su isprva bili oduševljeni veličinom i moći Rajha. Slučajevi opiranja su bivali sve češći, a sa njima i mere prinude.¹⁰⁶ Ipak, definitivno otrežnjenje je doneo tek slom Trećeg Rajha. Teška sudbina Švaba posle sloma Hitlerove Nemačke onemogućila je međutim da to otrežnjenje bude potpuno.

Vojvođanski Nemci su se tridesetih godina XX veka po prvi put u svojoj istoriji zaneli jednom idejom koja nije bila “materijalistički” orijentisana i vezana za sticanje materijalnih dobara. Bilo je tragično što je to bila baš nacional-socijalistička ideologija kojoj mnogi Švabe nisu mogli da odole, baš kao ni njihovi sunarodnici u Nemačkoj. Razlozi su bili delimično isti kao u Rajhu: nezadovoljstvo svojim položajem. S druge strane, do prodora nacističke ideologije je došlo baš u trenutku kad se deo Švaba nalazio u procesu nacionalnog buđenja, i kad je zbog svog nezadovoljavajućeg položaja u jugoslovenskoj državi bio sklon da traži oslonac u matičnoj zemlji, bez obzira na njen režim.

Po završetku Drugog svetskog rata deo vojvođanskih Švaba je evakuisan ili je izbegao sa nemačkim trupama dok su preostali do proleća 1948. bili zatvoreni u

¹⁰⁰ Altgayer, n.d., 1.

¹⁰¹ Oberkersch, n.d., 58.

¹⁰² Kurt Sontheimer, Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik. die politischen Ideen des deutschen Nationalismus zwischen 1918 und 1933, Muenchen 1962, str. 170, 178. Sam Hitler je drugu temeljnu knjigu nacional-socijalističke ideologije (odmah iza njegovog *Mein Kampf-a*) *Mit XX veka* od Alfreda Rozenberga, (Rosenberg) opisao kao “kompilatorsku krpariju, nelogično djubre”, a zbog nerazumljivog stila iz nje je uspeo da pročita svega nekoliko strana. Njegov glavni propagandista dr Jozef Gebels (Josef Goebbels) ju je označio kao “intelektualno podrigivanje”, a svi optuženi na nirnberškom procesu ratnim zločincima su izjavili da knjigu nikad nisu pročitali. (Joachim C. Fest, *The Face of the Third Reich*, London 1979, str. 255.)

¹⁰³ Valdis O. Lumans, *Himmler's Auxiliaries. The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Eastern Europe 1933-1945*, Chapel Hill, London 1993, str.29.

¹⁰⁴ Isto, 28.

¹⁰⁵ Oskar Feldtencer, *Autoportret s istorijom*, u: Stefanović, n.d., 67.

¹⁰⁶ Mirnić, n.d., 204, 321-323; Valdis O. Lumans, *The Military obligation of the Volksdeutsche of East Europe Towards the Third Reich*, *East European Quarterly*, XXIII, 3, 1989, str.312; Branislav Popov Miša, *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941-1944*, Beograd 1992, str. 192.

koncentracione logore pod krajnje nehumanim uslovima u kojima je velik broj stradao.¹⁰⁷ U logore bez ikakvog suda zatvoreni su skoro svi folksdojčeri koji su ostali u zemlji. Među njima je bilo najviše staraca, žena i dece. Pošto su u logorima strašno propatili, kod vojvođanskih Švaba se razvio snažan osećaj da su bili nedužne žrtve jednog surovog režima. Pravi krivci među folksdojčerima najčešće nisu kažnjeni, a za njihove zločine su stradali nevini. Ovo nepravedno stradanje je onemogućilo ogromnu većinu preživelih Švabe da u pravom svetlu sagledaju svoju ulogu u Drugom svetskom ratu kao i da uvide da su se i neki njihovi sunarodnici ogrešili o svoje srpske i jevrejske komšije. Sa svoje strane, posleratni jugoslovenski režim je negovao predstavu o Švabama kao “domaćim izdajnicima” i “krvolocima” koji su po završetku rata pobjegli iz straha od zaslužene kazne, koja se kao takva urezala u svest dobrog dela Srba. Ovakve uzajamne predstave o sebi kao isključivoj žrtvi, a o drugoj strani kao jedinom krivcu, nastavljaju da žive, sa tek slabim nagoveštajima poslednjih godina, da bivši komšije počinju da sagledavaju i sebe i susede u nešto realnijem svetlu.

Nemci su živeli na teritoriji Vojvodine oko 250 godina. Došavši iz različitih delova Nemačke, oni su se tokom vremena ipak stopili (iako ne potpuno) u “najmlađe nemačko pleme”, mada su razlike u veri ostale do kraja. Osobine, dobre i loše, koje su doneli sa sobom su bile zajedničke, i one su ih jasno razlikovale od pripadnika drugih naroda koji su živeli na istom prostoru. Pošto su kao kolonisti iz ekonomskih razloga dovedeni u opustelu zemlju, njihov urođeni “materijalizam” je u zadivljaloj zemlji u kojoj se moralo stalno boriti za egzistenciju snažno potisnuo sve druge osobine. Njihova celokupna aktivnost je bila orijentisana na sticanje materijalnih dobara i obezbeđivanje boljeg i sigurnijeg života. U tome se njihov mentalitet snažno kontrastirao sa mentalitetom njihovih suseda Srba, Mađara i Rumuna koji su bili mnogo manje prilježni u radu i manje štedljivi, ali zato spremniji da se zanesu velikim, pre svega nacionalnim, idejama. Marljivost i štedljivost u kombinaciji sa povlasticama koje su dobili pri naseljavanju, omogućile su im tokom vremena nešto bolji imovinski status nego njihovim ne-nemačkim susedima. Sve druge osobine su im bile izvedene iz ovih osnovnih. Čak je i antisemitizam koji su doneli sa sobom iz starog kraja i koji se očuvao do kraja imao snažnu ekonomsku notu. Iz “materijalizma” je poticao i njihov nepoverljivi individualizam i izolacionizam seoskih zajednica. Što se nacionalne svesti tiče, ona je zbog navedenih osobina kod većine dugo ostala nerazvijena, učinivši ih lakim plenom mađarizacije i kroatizacije. Tek je Prvi svetski rat doneo promene u tom pogledu. Nacionalno buđenje mnogih se poklopilo sa vremenom prevlasti nacizma u Nemačkoj što je deo do tada gotovo potpuno apolitičnih Švaba zavelo na pogrešan put. Došlo je do podele na mlade i starije, nacionalno osveščene i mađarone. Postradavši tokom i posebno posle Drugog svetskog rata, većina Švaba više nije bila u stanju da objektivnije sagleda svoj položaj u novijoj istoriji i ostala je opterećena jakim osećanjem pretrpljene nepravde.

¹⁰⁷ O tome vidi pre svega: Theodor Schieder (ur.), Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittleuropa, Bd. V. Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien, Bonn 1961; Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, I-IV, Sindelfingen 1991-1995; Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Voelkermordes, Muenchen 1998. (Na žalost, ovu osetljivu temu jugoslovenski istoričari još nisu uspeli da obrade na osnovu domaćih izvora.)